

Προκόπιος Παυλόπουλος
πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας
Ακαδημαϊκός
Επίτιμος Καθηγητής της Νομικής Σχολής του ΕΚΠΑ

Νομική Επιστήμη και Τέχνη: Η ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου
υπό το φως της τεχνικής του κυβισμού στην Ζωγραφική
και της αντίστιξης στην Μουσική*

Πρόλογος

Η διεπιστημονική προσέγγιση στον χώρο του επιστητού, γενικώς, συνιστά πλέον ένα κοινώς αποδεκτό μεθοδολογικό εγχείρημα, ιδίως στο μέτρο που η εν συνόλω επιστημονική έρευνα αποκαλύπτει ολοένα και περισσότερα κοινά πεδία στο πλαίσιο αναζήτησης της επιστημονικής αλήθειας. Κατά τούτο, οι παραδοσιακές ή και κλασικές διακρίσεις μεταξύ των Επιστημών υποχωρούν έως ένα βαθμό, βεβαίως δίχως τούτο να συνεπάγεται και μία άνευ όρων σχετικοποίηση της μεθοδολογικής ταυτότητας και αυτοτέλειας κάθε επιστημονικής ενότητας. Κάτι το οποίο σημαίνει, αυτοθρόως, ότι κατ' εξοχήν π.χ. η διάκριση μεταξύ Ανθρωπιστικών Επιστημών και Θετικών Επιστημών διατηρεί, σε πολύ μεγάλο βαθμό, την μεθοδολογική αξία της, δίχως τούτο να σηματοδοτεί και την ανεξάρτητη αναγνώριση ευρύτατων αδιαπέραστων στεγανών ή και απόλυτων αβάτων.

Α. Όπως είναι ευνόητο, οι προηγούμενες διαπιστώσεις αφορούν και την Νομική Επιστήμη καθ' όλες της τις διαστάσεις, ιδίως σε ό,τι αφορά την επιστημονική έρευνα γύρω τόσο από την φύση του Κανόνα Δικαίου ως μέσου κανονιστικής ρύθμισης των σχέσεων εντός του κατά περίπτωση κοινωνικού συνόλου, όσο και από τις μεθόδους ερμηνείας του. Και δεν είναι μόνον οι σχέσεις της Νομικής Επιστήμης με άλλες Ανθρωπιστικές Επιστήμες -και προεχόντως με την Ιστορία, την Οικονομία, την Φιλοσοφία και την Πολιτική Επιστήμη- οι οποίες βεβαιώνουν του λόγου το ασφαλές ως προς τούτο. Σε αυτές πρέπει να προστεθούν και οι ενδεχόμενες σχέσεις της Νομικής Επιστήμης τουλάχιστον με

ορισμένες εκ των Θετικών Επιστημών, όπως π.χ. με την Φυσική και τα Μαθηματικά. Στην μελέτη μου, με τίτλο «Ο "νόμος" μεταξύ Νομικής Επιστήμης και Φυσικής Επιστήμης με την επικουρία των Μαθηματικών» (βλ. «Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου», 2023, σελ.539 επ.), έχω αναπτύξει και τις ακόλουθες σκέψεις για την ουσία αλλά και για τα αυτονόητα όρια των σχέσεων μεταξύ της Νομικής Επιστήμης από την μία πλευρά και της Φυσικής και των Μαθηματικών από την άλλη: Η σύγχρονη επιστημολογική προσέγγιση, που κατ' ουσία συνηγορεί υπέρ της μεθοδολογικώς αποδεκτής συνύπαρξης, υπό σαφώς προσδιορισμένες και επιστημονικώς αποδεκτές προϋποθέσεις, της Νομικής Επιστήμης –και, πέραν αυτής, των Ανθρωπιστικών Επιστημών εν γένει– με τις Θετικές Επιστήμες, και συγκεκριμένα με την Φυσική Επιστήμη και τα Μαθηματικά, ειδικότερα δε με την Φυσική των στοιχειωδών σωματιδίων, και όχι υπέρ της άκριτης και, επομένως, επιστημονικώς απορριπτέας αλληλοτομής μεταξύ τους, τεκμηριώνει ακόμη περισσότερο, με emphaticό μάλιστα τρόπο, τους όρους και τις συνθήκες υπό τις οποίες η Νομική Επιστήμη έχει την θέση της στην χορεία των Επιστημών γενικώς. Πέραν τούτων, πρέπει να τονισθεί και το ότι όσο πιο μηχανιστική είναι η επιστημονική αντιμετώπιση του θεσμικού νόμου, έτσι ώστε να βρίσκεται εγγύτερα προς την αντικειμενικότητα της λειτουργίας του φυσικού νόμου, τόσο περισσότερο απομειώνεται η κανονιστική του ικανότητα να προσαρμόζεται, καταλλήλως και αποτελεσματικώς, διά των πρόσφορων μεθόδων ερμηνείας του στα κοινωνικά δεδομένα και στις εξ αυτών δημιουργούμενες σχέσεις μεταξύ των μελών του οικείου κοινωνικού συνόλου κατά την εξέλιξη της εφαρμογής του στην πράξη. Και δεν πρέπει να υποτιμάται το γεγονός ότι το υποκειμενικό στοιχείο του θεσμικού νόμου, σύμφωνο άλλωστε με την κανονιστική του υπόσταση –επισημαίνεται ότι ο θεσμικός νόμος είναι εκ καταγωγής *lex humana* και όχι *lex aeterna*, όπως ο φυσικός νόμος– επιδρά ευεργετικώς, με την κατάλληλη κατά τα δεδομένα της Νομικής Επιστήμης αξιοποίησή του από τον ερμηνευτή και τον εφαρμοστή του, στην κατά το δυνατόν αποδοτικότερη επικαιροποίησή του. Έτσι ώστε ο κανονιστικός δυναμισμός του θεσμικού νόμου, κατά την εφαρμογή του στην πράξη, να παρατείνεται χρονικώς όσο τούτο είναι εφικτό και, κατά λογική ακολουθία, να αντιμετωπίζεται αναλόγως και καταλλήλως ο κίνδυνος της ταχείας ρυθμιστικής του αποδυνάμωσης. Πολλώ μάλλον όταν ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του

Κανόνα Δικαίου, πρωτευόντως δε ο δικαστής, δεν νομιμοποιούνται, κατά τις θεμελιώδεις αρχές του Κράτους Δικαίου στο πλαίσιο της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας, να υποκαθιστούν πλήρως τον νομοθέτη διαμορφώνοντας εντελώς νέους κανόνες δικαίου, ακόμη και όταν η κανονιστική εξουθένωση των ισχυόντων κανόνων δικαίου είναι καταφανής.

Β. Αν, όπως ήδη επισημάνθηκε, οι σχέσεις, βεβαίως σαφώς οριοθετημένες μεθοδολογικώς, της Νομικής Επιστήμης με τις λοιπές Επιστήμες ακόμη και στο πεδίο των Θετικών Επιστημών θεωρούνται πλέον δεδομένες, είναι, άραγε, δυνατό να εντοπισθούν με επιστημονικώς τεκμηριωμένο τρόπο ανάλογες, έστω και έμμεσες, σχέσεις μεταξύ της Νομικής Επιστήμης και της Τέχνης; Το ερώτημα εμφανίζεται σαφώς εύλογο αν αναλογισθεί κανείς ότι υπάρχει πολύ μεγάλη απόσταση μεταξύ της Επιστήμης γενικώς και της Τέχνης -κατ' ακρίβεια των Καλών Τεχνών- λαμβανομένης υπόψη της φύσης και της ιδιαιτερότητας της τελευταίας ως δημιουργίας του *lato sensu* Πνεύματος. Αντί άλλης παραπομπής παραθέτω την ακόλουθη σκέψη του Δημήτρη Μυταρά (στο «*Εργαστήρι Τέχνης*», in *chalket.gr*, 30.6.2026): *«Η Τέχνη μοιάζει με κοινωνικό φαινόμενο, αλλά στην ουσία είναι ένα σχεδόν φυσικό φαινόμενο, κάτι σαν ηφαιστειακή "εκτόνωση"»*. Κατά τούτο η Τέχνη δεν μπορεί να ερευνηθεί αποκλειστικώς υπό όρους και συνθήκες Επιστήμης δοθέντος ότι, εκ φύσεως, δεν αναζητά κάποια αλήθεια ανάλογη εκείνης που αναζητείται στις Επιστήμες, Ανθρωπιστικές και Θετικές. Επιπροσθέτως, η πραγματική Τέχνη δεν μιμείται την φύση, δεν αναπαράγει αυτό που είναι ορατό. Κατά βάθος μας δίνει την δυνατότητα να το προσεγγίσουμε καθένας με βάση την δική του, *lato sensu*, Παιδεία και, κατά λογική ακολουθία, με βάση την δική του δύναμη έκφρασης κατά την ευαισθησία του και την δημιουργική φαντασία του. Από τα προεκτεθέντα συνάγεται ότι αν κάτι από την Τέχνη μπορεί να αναδειχθεί και να αποδειχθεί ερευνητικώς χρήσιμο στο πεδίο των Επιστημών, και ορθότερα μόνο στο πεδίο ορισμένων από αυτές και μόνο ως προς ορισμένες πτυχές τους, είναι -και αυτό πάντοτε με τήρηση των κατά περίπτωση κανόνων της επιστημονικής έρευνας και δεοντολογίας- το αν και κατά πόσο κάποιες από τις τεχνοτροπίες, οι οποίες υιοθετούνται από τους δημιουργούς μέσα στον χώρο όπου καθένας εξ αυτών

θεραπεύει την δική του Τέχνη, εμφανίζονται πρόσφορες να συνδράμουν, κατά περίπτωση και οπωσδήποτε επικουρικώς, στην επιστημονική έρευνα.

I. Εισαγωγικές παρατηρήσεις ως προς την έννοια του κυβισμού στην Ζωγραφική και της αντίστιξης στην Μουσική

Το αυτό ισχύει, αυτονοήτως, και για την Νομική Επιστήμη. Τα επιστημονικά δεδομένα της δεν αλληλοτέμνονται με τα δεδομένα της Τέχνης ως δημιουργίας. Ίσως μόνον ορισμένες τεχνοτροπίες σε συγκεκριμένα πεδία της Τέχνης, οι οποίες υιοθετούνται από ομάδες δημιουργών που διαμορφώνουν έτσι ρεύματα ή και σχολές, μπορεί να συμβάλει, οπωσδήποτε υπό τους όρους της δικής της ιδιαιτερότητας, στην συναγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και ως προς τα δεδομένα της Νομικής Επιστήμης, ιδίως δε ως προς τα δεδομένα της δομής και της λειτουργίας του Κανόνα Δικαίου και των μεθόδων ερμηνείας του. Υπό τις ως άνω προϋποθέσεις, και μόνο, επιχειρείται στην συνέχεια να ερευνηθεί αν και κατά πόσον η Νομική Επιστήμη μπορεί να εμπνευσθεί, σε ό,τι αφορά την επιστημονική ανάλυση του Κανόνα Δικαίου και των μεθόδων ερμηνείας του, π.χ. από την Ζωγραφική και την Μουσική. Και για να το προσδιορίσω περισσότερο, από την τεχνική του κυβισμού ως προς την Ζωγραφική και της αντίστιξης ως προς την Μουσική. Καθίσταται δε πρόδηλο ότι, στο πλαίσιο μίας τέτοιας ανάλυσης που επικεντρώνεται στις σχέσεις μεταξύ της κανονιστικής δομής και των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου από την μία πλευρά και της συνδυαστικής προσέγγισης του κυβισμού στην Ζωγραφική και της αντίστιξης στην Μουσική από την άλλη, είναι οπωσδήποτε αναγκαία η, έστω και εισαγωγική, παράθεση των στοιχειωδών χαρακτηριστικών καθεμιάς από τις δύο αυτές τεχνικές, όπως λειτουργούν και επενεργούν στον χώρο της Τέχνης.

A. Ο κυβισμός

Τηρουμένων, βεβαίως, των αναγκαίων επιστημονικών αναλογιών και, περαιτέρω, απαιτήσεων, η γενικότερη προσέγγιση της πεμπτουσίας της κυβιστικής τεχνοτροπίας στο πεδίο της Ζωγραφικής μπορεί να συνεισφέρει, με διόλου αμελητέα θετικά αποτελέσματα, πολλαπλώς -οπωσδήποτε χωρίς παρεκκλίσεις από τα βασικά μεθοδολογικά δεδομένα της Νομικής Επιστήμης- στην αντίστοιχη πολυπρισματική, υπό διαφορετικές οπτικές

γωνίες και υπό συνθήκες χρονικής ιστορικότητας, προσέγγιση της δομής και, κυρίως, της ερμηνείας και της εφαρμογής στην πράξη του Κανόνα Δικαίου. Ιδίως υπό την έννοια ότι η μονοσήμαντη -ως στηριζόμενη σχεδόν αποκλειστικώς στην γραμματική σύλληψή του- θεώρηση της δομής και της ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου αναιρεί, σε πολύ μεγάλο βαθμό, την κανονιστική υπόσταση και ικμάδα του. Και πριν από όλα εκείνη την κανονιστική ιδιοσυστασία του η οποία οφείλεται κατά βάση στο ότι ο Κανόνας Δικαίου επενεργεί ρυθμιστικώς ως θεσμικό -με την δέουσα δημοκρατική νομιμοποίηση- εποικοδόμημα της *in concreto* κάθε φορά υποδομής της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, επηρεάζοντάς την όμως εν τέλει αμφιδρόμως δια της εφαρμογής του και της δι' αυτού του τρόπου παραγωγής των έννομων αποτελεσμάτων του κατά την κανονιστική αποστολή του εντός της οικείας Έννομης Τάξης και με επικεφαλής τον Θεμελιώδη Νόμο της, δηλαδή το Σύνταγμα.

1. Κατά την επικρατέστερη άποψη ο όρος κυβισμός αποδίδεται σε έναν από τους σημαντικότερους Γάλλους ζωγράφους του 20ού αιώνα, τον Henri Matisse. Ο οποίος χαρακτήρισε ως κυβιστικό -προεχόντως λόγω της γεωμετρικής παράστασης των οικοδομημάτων με την μορφή σύνθετων κύβων- τον πίνακα ενός επίσης μεγάλου Γάλλου ζωγράφου, του Georges Braque, «*Maisons à l'Estaque*» (1908). Από την πλευρά του, ο κριτικός Τέχνης Louis Vauxcelles χαρακτήρισε τα σπιτάκια του πίνακα «*Maisons à l'Estaque*» ως μικρούς κύβους.

α) Ως προάγγελος του κυβισμού μέσω της ιδιοσυστασίας των γεωμετρικών μοτίβων του εμφανίζεται ιστορικώς ο μεταϊμπρεσιονιστής κορυφαίος Γάλλος ζωγράφος Paul Cézanne -χαρακτηριστικό δείγμα γραφής ο πίνακάς του «*Les grandes Baigneuses*» (1894-1905)- ο οποίος σε μία επιστολή του προς τον Émile Bernard επισήμανε εκκινώντας από την εμπειρία της δικής του ζωγραφικής τεχνοτροπίας: «*Μεταχειριστείτε την φύση μέσα από τον κύλινδρο, την σφαίρα, τον κώνο και βάλτε το σύνολο σε αναλογία, έτσι ώστε η κάθε μεριά ενός αντικειμένου, πλάνου να κατευθύνεται προς ένα κεντρικό σημείο*». Η περίοδος του κυβισμού δρομολογείται περίπου το 1907 και φθάνει στο απόγειό της μέσα στην

επόμενη δεκαετία, και για την ακρίβεια το 1914. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηριχθεί ότι ως δύο από τα πιο αυθεντικά δείγματα γραφής του κυβισμού μπορούν να επιλεγούν κατά πρώτο λόγο ο πίνακας του Pablo Picasso «*Les demoiselles d' Avignon*» (1907) και, κατά δεύτερο λόγο, ο προαναφερόμενος πίνακας του Georges Braque «*Maisons à l' Estaque*».

β) Ο κυβισμός, ως καλλιτεχνικό-ζωγραφικό ρεύμα, σηματοδοτεί την μεγάλη ρήξη με τις πρότερες νατουραλιστικές παραδόσεις της Δυτικής Τέχνης. Και σαφώς την μεγάλη ρήξη με την μετά την Αναγέννηση ζωγραφική εικόνων από μία και ενιαία σταθερή άποψη, σαν να πρόκειται για λήψη φωτογραφίας. Στην πραγματικότητα ο κυβισμός θεμελίωσε ένα κυριολεκτικώς επαναστατικό ζωγραφικό κίνημα, στο μέτρο που υιοθέτησε την γεωμετρική απλοποίηση των μορφών μέσα από πολλαπλές οπτικές γωνίες, επιφέροντας έτσι ένα είδος κατάργησης της κλασικής γραμμικής προοπτικής. Με επίκεντρο τον κυβισμό του Pablo Picasso και του Georges Braque η έννοια και η σημασία ενός αντικειμένου μπορεί να συλληφθεί πληρέστερα μόνο με την προσέγγισή του και την επίδειξή του από πολλαπλές οπτικές γωνίες και σε διαφορετικούς χρόνους. Κατ' αυτό τον τρόπο εγκαταλείπεται η ενιαία και σταθερή οπτική γωνία και υιοθετείται η προσφυγή στην χρήση της πολλαπλότητας των οπτικών γωνιών σε διαφορετικούς χρόνους. Στην συνέχεια, το αντικείμενο ανακατασκευάζεται από τα θραύσματα που προκύπτουν από αυτές τις διαφορετικές όψεις, οι οποίες εν τέλει απεικονίζονται στο ίδιο εικονογραφικό πλαίσιο. Πλαίσιο το οποίο κατ' ουδένα τρόπο συνθέτει ένα γραμμικό, έστω και πολύπλοκο, παζλ. Με απλές λέξεις, και συμπερασματικώς, αυτός ο *κυβισμός* συνίσταται σε έναν κατακερματισμό και εν συνεχεία σε μία αναδιάταξη του αντικειμένου, η οποία ολοκληρώνεται μέσα από την κυβιστική ανασύνθεση που απορρίπτει κάθε γραμμική προοπτική και, κατά λογική ακολουθία, κάθε μίμηση της φύσης.

- 2.** Το εμβληματικό, όπως επισημάνθηκε, έργο του Pablo Picasso «*Les demoiselles d' Avignon*» αναδεικνύει με χαρακτηριστική ενάργεια τα κυριότερα από τα προπαρατεθέντα χαρακτηριστικά του κυβισμού ως

ζωγραφικής τεχνοτροπίας αποσύνθεσης και ανασύνθεσης του αντικειμένου υπό συνθήκες προσέγγισης και επίδειξης του από πολλαπλές οπτικές γωνίες και σε διαφορετικούς χρόνους.

α) Στην ελαιογραφία του «*Les demoiselles d' Avignon*» ο Pablo Picasso επέλεξε ως σημείο αναφοράς τις ιερόδουλες σε ένα πορνείο της Βαρκελώνης.

α1) Μέσα από τις πρωτογόνως άγριες -στον βαθμό που παραπέμπουν σε προσωπεία αρχαίας τραγωδίας ή και σε μάσκες της Αφρικής- μορφές τους ο Pablo Picasso αφενός αποδομεί, και μάλιστα με εικονοκλαστικό τρόπο, την πραγματικότητα της ατμόσφαιρας του πορνείου και, αφετέρου, την ανασυνθέτει. Όχι όμως, κάθε άλλο, έτσι ώστε να φέρνει στο φως έναν γραμμικό κόσμο, αλλά έναν κόσμο κυρίως πρωτόγονων συναισθημάτων. Και έναν κόσμο μέσα από τον οποίο αναδύεται η πολύμορφη αντίφαση της εποχής μας.

α2) Προς την ίδια, κατά βάση, κυβιστική κατεύθυνση κινήθηκε ο Pablo Picasso και με τον αζεπέραστο ζωγραφικώς πίνακά του «*Guernica*» (1937), αυτή την φορά για να αναδείξει μέσω της κυβιστικής τεχνοτροπίας του την φρίκη του φασισμού και του ναζισμού κατά την διάρκεια του Εμφύλιου Ισπανικού Πολέμου: Το απόγευμα της 26^{ης} Απριλίου 1937 σμήνη γερμανικών και ιταλικών βομβαρδιστικών έσβησαν από τον χάρτη την βασκική πόλη Guernica, σπέρνοντας την καταστροφή και τον θάνατο. Η θηριωδία συγκλόνησε την ελεύθερη Ευρώπη και έδωσε στον Pablo Picasso -έμαθε τον βομβαρδισμό και τις συνέπειές του διαβάζοντας το φύλλο της 28^{ης} Απριλίου 1937 της γαλλικής εφημερίδας «*Humanité*»- την δύναμη να συνθέσει ένα πραγματικό μνημείο της Ζωγραφικής γενικότερα. Η «*Guernica*» είναι πίνακας συνθετικού κυβισμού, στο πλαίσιο του οποίου η διφορούμενη εικόνα δεν αφήνει να φανεί σε ποιο χώρο και σε ποιο χρόνο συμβαίνει το γεγονός που ενέπνευσε τον δημιουργό. Η βαρβαρότητα του ναζισμού και του φασισμού είναι τέτοια που θα μπορούσε να συμβεί οπουδήποτε και οποτεδήποτε. Θραύσματα

μορφών και αντικειμένων «*διηγούνται*» με τον δικό τους, πολυπρισματικό και πολυσύνθετο, τρόπο το ζοφερό έγκλημα που αποπνέει απεριγράπτο τρόμο και άφατη απελπισία μαζί.

β) Υπό αυτή την θεώρησή τους «*Les demoiselles d' Avignon*» απεικονίζουν και αποδίδουν την «*άλλη αλήθεια*» του κόσμου, πολύ πέρα από το επιφανειακό που παρασύρει προς το προφανές. Η ως άνω κυβιστική πολυπρισματικότητα, με καλειδοσκοπικές διαστάσεις και προεκτάσεις, ωθεί στην κατάρρευση των στερεοτύπων και στην αναζήτηση της ζοφερής αλήθειας σε ό,τι αφορά την *ad hoc* πραγματικότητα. Εν τέλει δε «*Les demoiselles d' Avignon*» αρκούν, αυτές και μόνο, για να τεκμηριώσουν με εικαστική πληρότητα ότι ο εν λόγω κυβισμός, στην γενικότητά του, είναι συνώνυμος με την ανόθευτη ελευθερία της δημιουργίας αλλά και της έκφρασης, ιδίως καθ' ό μέτρο καθιστά εφικτή την πνευματική κατάδυση έως τα αβυσσαλέα βάθη της αλήθειας αναφορικά με την ουσία της. Και μάλιστα ανεξάρτητα από το αν και κατά πόσο τελικώς αυτή η αλήθεια αποκαλύπτεται ευκρινώς στις πραγματικές διαστάσεις της.

γ) Το πόσο καθοριστική υπήρξε η επιρροή του Pablo Picasso στην όλη στροφή της Ζωγραφικής -αλλά και της Τέχνης γενικότερα- προς την αποκαλούμενη μοντέρνα εποχή της αναδεικνύεται, μεταξύ άλλων, και από την ακόλουθη αποφθεγματική ρήση του Νίκου Εγγονόπουλου, όταν την άνοιξη του 1973 ανήγγειλε στους σπουδαστές της Σχολής Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου τον θάνατό του: «*Τον αιώνα μας δεν τον σφραγίζει η μετάβαση του ανθρώπου στο φεγγάρι αλλά το έργο του Παύλου Πικασό*».

B. Η αντίστιξη

Από την πλευρά της η αντίστιξη, ως μουσική τεχνική η οποία συνίσταται στην παράλληλη και επάλληλη κίνηση δύο ή και περισσότερων μελωδικών γραμμών που καταλήγουν να συνυπάρχουν αρμονικώς, μπορεί να βοηθήσει στο πεδίο του νομικού επιστητού σε ό,τι αφορά την συμπόρευση και τον συνδυασμό περισσότερων ή και όλων των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου. Έτσι ώστε, εν τέλει, να συμβάλλουν καθοριστικώς στην

ολοκληρωμένη και υπό όρους ενότητας και αρμονίας σύλληψη του νοήματός του προκειμένου να διασφαλίζεται η εφαρμογή του σύμφωνα με τις κανονιστικές απαιτήσεις όλων των επιμέρους ρυθμιστικών πτυχών του. Ειδικότερα:

1. Η αντίστιξη (*punctus contra punctum*, *contrapunctus*, *counterpoint*, *κοντραπούντο*) εμφανίζεται κατά τον Μεσαίωνα και ολοκληρώνει την εξέλιξή της μετά την Αναγέννηση ως μουσική τεχνική, η οποία σηματοδοτεί την εγκατάλειψη της απλής μελωδικής μουσικής. Συγκεκριμένα, αντίθετα από την απλή μελωδία η αντίστιξη είναι, όπως σημειώθηκε αμέσως προηγουμένως συνοπτικώς, η παράλληλη και επάλληλη κίνηση δύο ή και περισσότερων μελωδικών γραμμών. Κίνηση, η οποία συντελείται έτσι ώστε καθεμιά από τις συνηχούσες μελωδικές γραμμές να διατηρεί, στον μεγαλύτερο βαθμό, την δική της μελωδική και ρυθμική αυτοτέλεια και, επιπλέον, χωρίς να κυριαρχεί επί των άλλων αλλά και χωρίς να κυριαρχείται από αυτές, εν όλω ή έστω και εν μέρει. Πέραν τούτων, οι διαφορετικές μορφές αντίστιξης, όπως επισημαίνεται στην συνέχεια, αναδεικνύουν τις πολυεπίπεδες διαστάσεις της Μουσικής και κατά τούτο συγγενεύουν, έστω και αμυδρά, με τις ανάλογες διαστάσεις κατά την κυβιστική νοοτροπία στο πεδίο της Ζωγραφικής, σύμφωνα με όσα ήδη διευκρινίσθηκαν. Υπ' αυτά τα δεδομένα καθίσταται προφανές και ότι η τεχνική της αντίστιξης παρέχει ένα από τα σημαντικότερα εφόδια για την μουσική σύνθεση.
2. Κατά τα προεκτεθέντα περιληπτικώς, η αντίστιξη άρχισε την μουσική τεχνοτροπική της πορεία περί τον Μεσαίωνα (τέλη του 9^{ου} αιώνα) στον χώρο της εκκλησιαστικής μουσικής, μέσω μίας τεχνικής που ονομάσθηκε «*organum*» και βασίσθηκε σε μία ψαλμωδία, την «*vox principalis*», η οποία συνδυαζόταν με μία δεύτερη φωνή, αποκαλούμενη «*vox organalis*». Και γνώρισε την άνθησή της μετά την Αναγέννηση, μέσα από το έργο του Giovanni Pierluigi da Palestrina (16^{ος} αιώνας) και αργότερα (17^{ος} και 18^{ος} αιώνας), στο απόγειό της, μέσα από το έργο του Johann Sebastian Bach, του μεγάλου μαιτρ αφενός κάθε μορφής αντίστιξης και, αφετέρου, της σύνθεσης της πυκνοδομημένης μουσικής.

- α)** Η αντίστιξη στο έργο του Giovanni Pierluigi da Palestrina οργανώνεται κατ' εξοχήν οριζοντίως, δηλαδή στην βάση της μελωδίας αλλά συνδυάζοντας μία σειρά ανεξάρτητων μελωδικών γραμμών, οι οποίες κινούνται τόσο παραλλήλως όσο και επαλλήλως μέσα στο ίδιο, εξαιρετικά αυστηρό, μελωδικό πλαίσιο. Κατά τον Palestrina, όπως και κατά τους πρώτους πολυφωνιστές εν γένει, η αρμονία ήταν, κατ' αποτέλεσμα, ένα είδος «*παράπλευρου προϊόντος*» της αντίστιξης. Και εδώ ακριβώς παρατηρείται μία εξαιρετικά σημαντική διαφορά από την μετέπειτα αντιστικτική θεώρηση του Bach, όπως εξηγείται στην συνέχεια.
- β)** Η αντίστιξη στο έργο του Johann Sebastian Bach -όπως γίνεται ομοθύμως δεκτό στον χώρο της Μουσικής ο Bach διέθετε μοναδική ευχέρεια στο αντιστικτικό εφεύρημα- οργανώνεται κατ' εξοχήν καθέτως, ήτοι συνηχητικώς, μιας και οι επάλληλες μελωδικές γραμμές κινούνται πάνω στις, κατά κάποιο τρόπο σημειοτικής υφής, μουσικές ράγες ενός συγκεκριμένου αρμονικού σκελετού. Όμως αυτός ο, θεμελιωμένος στο τονικό σύστημα, σκελετός-οδηγός αφήνει περιθώρια ευρείας κλίμακας μουσικών ελευθεριών, τόσο μελωδικών όσο και ρυθμικών. Σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε δεν είναι δογματικώς απαγορευτικός στην χρήση ακόμη και της διαφωνίας. Σημειωτέον, επιπροσθέτως, ότι κατά τον Bach -και σε αντίθεση, όπως ήδη σημειώθηκε, με τους πρώτους πολυφωνιστές και κυρίως με τον Palestrina- η αρμονία τελεί σε πλήρη αλληλεξάρτηση με την μελωδία και με την αντίστιξη. Και δη αλληλεξάρτηση τέτοιας έντασης ώστε είναι πολύ δύσκολο να γίνει αντιληπτό από πού ξεκινάει η μία και από πού η άλλη.
- 3.** Για να έρθουμε στην καθ' ημάς μουσική παράδοση και δημιουργία αξίζει να γίνει απλή αναφορά σε ορισμένες σκέψεις του Μίκη Θεοδωράκη, όπως αποτυπώνονται στην μελέτη του «*Για την Ελληνική Μουσική*» (εκδ. Πλειάς, 1962 και Καστανιώτης, 1986): Το κοντραπούντο, με την πολυπλοκότητά του, εκφράζει τον σημερινό άνθρωπο με τις αγωνίες του αλλά και την εποχή μας εν γένει ως μία εξαιρετικά σύνθετη εποχή με πολύ περισσότερο αντιπροσωπευτικό τρόπο, από αυτόν που εγγυάται μία απλή μελωδική μουσική.

II. Η συμβολή της κυβιστικής και της αντιστικτικής μεθοδολογικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου στην πληρέστερη κατανόηση της κανονιστικής ιδιοσυστασίας του

Τα κατά τ' ανωτέρω βασικά χαρακτηριστικά του κυβισμού στην Ζωγραφική και της αντίστιξης στην Μουσική επιτρέπουν να συναχθούν χρήσιμα συμπεράσματα ως προς το πώς και σε ποιο βαθμό η λελογισμένη μεταφορά -ήτοι η μεταφορά με τον δέοντα σεβασμό των προταγμάτων της μεθοδολογίας της Νομικής Επιστήμης- της αντίστοιχης κυβιστικής και αντιστικτικής τεχνοτροπίας στο πεδίο του νομικού επιστητού μπορεί να συμβάλει, και δη πολλαπλώς και πολυεπιπέδως, στην πληρέστερη σύλληψη του Κανόνα Δικαίου, και ως προς την κανονιστική ιδιοσυστασία του και ως προς την εμβάθυνση στις μεθόδους ερμηνείας του. Και για να γίνω σαφέστερος, η μεν κυβιστική μεθοδολογική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου επικεντρώνεται, όπως είναι ευνόητο, στην εμβάθυνση αναφορικά με τις μεθόδους ερμηνείας του, έτσι ώστε αυτές να αποκαλύπτουν με πιο ολοκληρωμένο τρόπο την όλη κανονιστική δυναμική του κατά το ειδικότερο ρυθμιστικό περιεχόμενό του. Η δε αντιστικτική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου, και πάντοτε στην βάση των δεδομένων της κατά τα προεκτεθέντα κυβιστικής προσέγγισης ως προς τις μεθόδους ερμηνείας του, επικεντρώνεται στην ανάδειξη του πώς ένας τέτοιος νομικός συνδυασμός μπορεί να έχει σημαντικές θετικές επιπτώσεις στην διασφάλιση της κανονιστικής του ενότητας δια της αρμονικής συνύπαρξης και συλλειτουργίας, εντός του αυτού ρυθμιστικού πλαισίου, των ερμηνευτικών μεθόδων οι οποίες κατατείνουν στην ενεργοποίηση του κανονιστικού μηχανισμού του κατά τον θεσμικό προορισμό του.

A. Η συμβολή της κυβιστικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου μέσω της αντίστοιχης κυβιστικής προσέγγισης των μεθόδων ερμηνείας του

Συνοψίζοντας, κατά κάποιο τρόπο προεξαγγελτικώς, τα κύρια στοιχεία μίας οιονεί κυβιστικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου και προσφεύγοντας, πάντοτε καθ' ό μέτρο τούτο είναι μεθοδολογικώς επιτρεπτό, στην προμνημονευόμενη ορολογία ως προς τα χαρακτηριστικά του κυβισμού στην Ζωγραφική, μπορούν να γίνουν δεκτά κυρίως τα εξής: Αυτή η κυβιστική

προσέγγιση, στοχεύοντας στην θεσμική δομή του Κανόνα Δικαίου προεχόντως σε ό,τι αφορά την συνδυασμένη και πολυπρισματική ερμηνεία των διατάξεών του, οδηγεί σε μία ενιαία μεν θεώρησή του, όχι όμως από μία σταθερή έποψη αναφοράς, και συγκεκριμένα από την έποψη μίας κατά το μάλλον ή ήττον αυστηρής ερμηνευτικής δέσμευσης από την γραμματική διατύπωση και οριοθέτηση του κανονιστικού περιεχομένου του. Κατά τούτο, ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου μέσω της κυβιστικής προσέγγισης εγκαταλείπει την θεωρούμενη ως κλασική ενιαία νομική προοπτική του, διότι προφανώς δεν τον «*φωτογραφίζει*», εννοιολογικώς και ερμηνευτικώς, υιοθετώντας μία απολύτως σταθερή νομική θεώρηση. Με άλλες λέξεις, στο πλαίσιο αυτής της κυβιστικής προσέγγισης ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου τον «*θεωρεί*» από διαφορετικές νομικές οπτικές γωνίες, σύμφωνα με τα πραγματικά και νομικά δεδομένα των επιμέρους πηγών του. Κατά κύριο δε λόγο σύμφωνα με τα δεδομένα της διαρκώς μεταβαλλόμενης κοινωνικοοικονομικής υποδομής εκ της οποίας απορρέει ως εποικοδόμημα ο Κανόνας Δικαίου, για να ασκήσει κατά την διάρκεια της κανονιστικής πορείας του την δική του αμφίδρομη επιρροή επ' αυτής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η κυβιστική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου μπορεί να επεξηγήσει ακριβέστερα και πληρέστερα την μορφολογία της διασύνδεσης του Κανόνα Δικαίου με τις πολυδιάστατες πηγές του, άρα εν τέλει αυτό τούτο το ρυθμιστικό αμάλγαμα που προκύπτει από μία τέτοια διασύνδεση. Εκτός δε τούτου η κυβιστική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου είναι επαρκώς συμβατή και με τις «*ταλαντώσεις*» -άλλοτε αρμονικές και άλλοτε όχι- της συνολικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου, όπως αυτές εκδηλώνονται κατά την χρήση των διαφορετικών μεθόδων ερμηνείας του για την τελική αποκάλυψη του κανονιστικού περιεχομένου του. «*Ταλαντώσεις*» οι οποίες παύουν όταν ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του καταλήγουν στον συγκεκριμένο νομικό συλλογισμό τους για να ξαναρχίσουν και να συνεχισθούν καθ' όλη την διάρκεια της ισχύος του και της εφαρμογής του στην πράξη. Αυτό το, ευεργετικό για την όλη ρυθμιστική προοπτική του Κανόνα Δικαίου, κυβιστικό αποτέλεσμα ενισχύεται, σε ό,τι αφορά την κανονιστική ενότητα του Κανόνα Δικαίου, εκ της εξίσου κυβιστικής νοοτροπίας διαχρονικής θεώρησης του ρυθμιστικού πλαισίου του, δηλαδή της θεώρησης της ιστορικότητάς του μέσα

από την αντίστοιχη ιστορική διαδρομή της δημιουργίας του και της εφαρμογής του. Κάτι το οποίο μειώνει, με πρόδηλα θετικά αποτελέσματα, τους κινδύνους της απορρυθμιστικής στατικότητας του Κανόνα Δικαίου, λόγω του ότι οδηγεί στην ερμηνεία και εφαρμογή του με τρόπο που λαμβάνει επαρκώς υπόψη τις διαρκώς μεταβαλλόμενες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, στις οποίες πρέπει να ανταποκριθεί με την δέουσα κανονιστική δυναμική προκειμένου να μην διατρέχει τον κίνδυνο της εντεύθεν κανονιστικής αποδυνάμωσής του. Ας μην ξεχνάμε ότι κατά την ίδια την δικαϊκή υπόσταση του νομικού επιστητού δεν νοούνται «*απόμαχοι*» κανόνες δικαίου, αφού εν πάση περιπτώσει οι μη ενεργοί ρυθμιστικώς κανόνες δικαίου παύουν να υφίστανται κανονιστικώς για να βρεθούν, κατά το μέτρο της νομικής επιρροής τους για όσο διάστημα ίσχυσαν, στο «*μουσείο*» της Ιστορίας του Δικαίου. Αξιοποιώντας τα προαναφερθέντα, κυβιστικής τεχνοτροπίας, συμπεράσματα στο πεδίο των κυριότερων μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου παρατηρούνται, ενδεικτικώς, και τα ακόλουθα:

1. Ως προς την γραμματική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου

Κατ' αρχήν, η γραμματική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου συνίσταται στην, μέσω του συνδυασμού του νοήματος των λέξεων και εν τέλει των φράσεων, αναζήτηση και αποκάλυψη του κανονιστικού περιεχομένου του, υφ' όλες του τις διαστάσεις. Όσο και αν η ερμηνευτική αυτή διαδικασία φαίνεται *prima facie* ευχερής, εν τούτοις στην πράξη ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου καλούνται να αποκωδικοποιήσουν, έστω και σε γραμματικό καθαρώς επίπεδο, σύνθετες έννοιες στις οποίες προσφεύγει ο κατά περίπτωση νομοθέτης, ιδίως δε σε αόριστες, νομικές και αξιολογικές, έννοιες.

α) Αυτό το ερμηνευτικό θραύσμα, που πηγάζει από την αποκωδικοποίηση του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου κατά την ως άνω γραμματική ερμηνεία του, έχει βεβαίως σημασία για την διεκπεραίωση της εν λόγω αποκωδικοποίησης, η οποία όμως δεν εξικνείται έως το σημείο να χαρακτηρίζεται πλέον ως εντελώς καθοριστική -όπως

συνέβαινε, τουλάχιστον κατά κανόνα, στο παρελθόν- κυρίως για δύο λόγους:

α1) Πρώτον, διότι η ίδια η γραμματική και συντακτική διατύπωση του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου από τον κατά περίπτωση νομοθέτη είναι εκτεθειμένη στην αδήριτη σχετικότητα της επιλογής των λέξεων και των φράσεων εκ μέρους του. Πραγματικά, αν θεωρήσουμε υποθετικώς ότι αναθέτουμε σε δύο συντάκτες - ενεργώντας ο ένας ανεξάρτητα από τον άλλο- να διατυπώσουν, με τα ίδια ακριβώς πραγματικά και νομικά περιστατικά, το περιεχόμενο του αυτού Κανόνα Δικαίου, ευχερώς θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι δεν θα οδηγηθούν στην σύνταξη επακριβώς ταυτόσημων κειμένων. Σίγουρα το ένα κείμενο θα διαφέρει από το άλλο, ίσως δε και σε μεγάλο βαθμό, κυρίως εξαιτίας της επιλογής διαφορετικών λέξεων ακόμη και ως προς το αυτό νομικώς δέον.

α2) Και, δεύτερον, διότι ιδίως λόγω της παρόδου του χρόνου ισχύος του Κανόνα Δικαίου ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του καλούνται να αντιμετωπίσουν μεγάλες -πολλές φορές σε βαθμό πραγματικών ανατροπών- μεταβολές της υπό ρύθμιση κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, σε σημείο ώστε κατά την φάση της νομικής υπαγωγής να αντιλαμβάνεται ότι η μέθοδος της αυστηρώς γραμματικής ερμηνείας του είναι προδήλως ανεπαρκής για να περισώσει την επικαιροποιημένη κανονιστική ικμάδα του, προκειμένου η εφαρμογή του να είναι πρόσφορη και αποτελεσματική σε κάθε δεδομένη χρονική περίοδο.

β) Επομένως ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου, υιοθετώντας εδώ μία μορφή της κυβιστικής τεχνοτροπίας, καλείται να μη μένει στην «*φωτογραφία*» του κειμένου του όπως συντάχθηκε και διατυπώθηκε αρχικώς, αλλά να προβαίνει σε μία κατά το μάλλον ή ήττον ολιστική θεώρησή του μέσω των λοιπών ερμηνευτικών οπτικών γωνιών, τις οποίες προσφέρουν οι αντίστοιχες ερμηνευτικές μέθοδοι. Άρα μέσω των ερμηνευτικών θραυσμάτων που αυτές διαμορφώνουν ώστε να

καταστεί δυνατή η πιο πρόσφορη και αποτελεσματική, για την κανονιστική επάρκεια του Κανόνα Δικαίου, νομική υπαγωγή. Πρέπει όμως να αποσαφηνισθεί -ενόψει μάλιστα συγκεκριμένων υπερβολών, στα όρια της ερμηνευτικής αυθαιρεσίας, που παρατηρούνται από την πλευρά της νομολογίας, ακόμη δε και εκείνης του Συμβουλίου της Επικρατείας- ότι αυτή η θεώρηση του κανονιστικού πεδίου του Κανόνα Δικαίου δεν επιτρέπει στον ερμηνευτή και στον εφαρμοστή του να υπερβαίνει τα ακραία όρια του πεδίου τούτου, όπως προσδιορίζονται από την γραμματική του διατύπωση. Και πολύ περισσότερο δεν του επιτρέπει να υιοθετεί, υφ' οιαδήποτε εκδοχή και σκοπιμότητα, μία καταφανώς *contra legem* ερμηνεία από γραμματική και συντακτική έποψη.

2. Ως προς την ιστορική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου

Τα όσα εκτέθηκαν αμέσως προηγουμένως για το μέγεθος της σχετικότητας του ερμηνευτικού θραύσματος που διαμορφώνεται μέσα από την γραμματική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου ισχύει, και δη *a fortiori*, για το αντίστοιχο ερμηνευτικό θραύσμα το οποίο διαμορφώνεται μέσα από την ιστορική ερμηνεία του, όπως συνάγεται από τα εξής:

- α)** Η ευρύτερη έννοια της ιστορικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου μπορεί να συμπυκνωθεί στην θέση, σύμφωνα με την οποία η ερμηνεία αυτή έχει ως αφετηρία αλλά και ως ειδικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο τον *latu sensu* ιστορικό περίγυρο που εμπνέει τον κατά περίπτωση νομοθέτη κατά την διάρκεια της διαδικασίας θέσπισης του κανονιστικού περιεχομένου του. Ο ως άνω ιστορικός περίγυρος συμπεριλαμβάνει, μεταξύ άλλων, κατά κύριο λόγο από την μία πλευρά προηγούμενες νομοθετικές πρωτοβουλίες που κατέληξαν στην θέσπιση κανόνων δικαίου με παρεμφερή ρυθμιστικό προσανατολισμό. Και, από την άλλη πλευρά, το ιστορικό ψήφισμα του Κανόνα Δικαίου, και οπωσδήποτε τις προπαρασκευαστικές εργασίες της θέσπισής του, τις συνοδευτικές αιτιολογικές εκθέσεις και τις συζητήσεις στο Κοινοβούλιο (ολομέλεια και επιτροπές), με επίκεντρο τις συζητήσεις κατ' άρθρο.

β) Όπως είναι προφανές, το ερμηνευτικό θραύσμα το οποίο διαμορφώνεται μέσα από την ιστορική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου προσφέρει στον ερμηνευτή και εφαρμοστή του την οπτική γωνία της ιστορικότητας του κανονιστικού του περιεχομένου. Η οπτική αυτή γωνία δεν είναι μεν αμελητέα στο πλαίσιο του νομικού συλλογισμού που απολήγει στην αντίστοιχη νομική υπαγωγή. Πλην όμως έχει αναμφισβητήτως συμπληρωματικό χαρακτήρα σε ό,τι αφορά την σύλληψη του όλου κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου. Μπορεί δε να υποστηριχθεί με τεκμηριωμένο τρόπο ότι αυτή η συμπληρωματικότητα -άρα εν πολλοίς σχετικότητα- είναι μεγαλύτερη εκείνης που χαρακτηρίζει, όπως σημειώθηκε, την γραμματική ερμηνεία του. Με άλλες λέξεις, και αποτιμώντας τις ερμηνευτικές μεθόδους στο σύνολό τους, η συνεισφορά της ιστορικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου για την ερμηνεία και εφαρμογή του κατά τον κανονιστικό του προορισμό εμφανίζεται ως επικουρική, προορισμένη να αναπληρώσει συγκεκριμένα ιστορικά, και μόνο, κενά τα οποία αναφύονται όταν ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του καλείται να καταλήξει σε έναν νομικό συλλογισμό που λαμβάνει υπόψη του ερμηνευτικώς όλες τις αντίστοιχες οπτικές γωνίες διασαφήνισης του κανονιστικού περιεχομένου του.

3. Ως προς την τελεολογική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου

Τηρουμένων των επιβεβλημένων αναλογιών της αξίας και της σημασίας της συνολικής ερμηνευτικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου, όπως επανειλημμένως επισημάνθηκε, η τελεολογική ερμηνεία του συνιστά ίσως το πιο κρίσιμο μέγεθος της όλης ερμηνευτικής διαδικασίας προσδιορισμού του κανονιστικού περιεχομένου του, ιδίως καθ' ό μέτρο εμφανίζει καίρια πλεονεκτήματα σε σχέση με τις ήδη αναλυθείσες ερμηνείες, ήτοι την γραμματική και την ιστορική.

α) Πλεονεκτήματα τα οποία εντοπίζονται κυρίως στο ότι ενώ η γραμματική και η ιστορική ερμηνεία χαρακτηρίζονται από ένα είδος στατικότητας, επειδή αποδίδουν πολύ περισσότερο την βούληση του νομοθέτη κατά τον χρόνο θέσπισης του Κανόνα Δικαίου, η τελεολογική ερμηνεία, αρρήκτως

συνδεδεμένη με τον σκοπό και τον στόχο που αυτός καλείται να επιτύχει διαχρονικώς μέσω της κανονιστικής του δυναμικής, υπηρετεί πολύ περισσότερο την διαχρονικότητα της ρυθμιστικής του ισχύος και την θεσμική του ικανότητα να προσαρμόζεται στα αενάως μεταβαλλόμενα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα -δηλαδή στα δεδομένα της υποδομής του κατά τα προεκτεθέντα- τα οποία προορίζεται να ρυθμίσει όσο διαρκεί η χρονική περίοδος εφαρμογής του. Με άλλες λέξεις η τελεολογική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου είναι εκείνη, η οποία διασφαλίζει και εν πολλοίς εγγυάται την διαχρονική κανονιστική «ζωτικότητα» του δια της αντίστοιχης πρόσφορης παραγωγής των έννομων αποτελεσμάτων του.

β) Σε συνέχεια των ανωτέρω ως τελεολογική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου προσδιορίζεται εκείνη, η οποία στοχεύει στην αναζήτηση του σκοπού τον οποίο οφείλει να υπηρετεί ρυθμιστικώς κατά το κανονιστικό περιεχόμενό του. Το εν λόγω ερμηνευτικό θραύσμα στο πλαίσιο της κυβιστικής προσέγγισης της ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου βεβαίως και συνυπάρχει λειτουργικώς με τα κατά τ' ανωτέρω ερμηνευτικά θραύσματα της γραμματικής και της ιστορικής ερμηνείας, δοθέντος ότι, τουλάχιστον κατ' αρχήν, αυτά είναι εκείνα τα οποία στοιχειοθετούν ένα είδος ερμηνευτικής αφετηρίας για την αναζήτηση του σκοπού θέσπισης του κανονιστικού αμαλγάματός του. Πλην όμως, και όπως προκύπτει από τα όσα ήδη τονίσθηκαν, η τελεολογική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου σταδιακώς αφίσταται αυτής της αρχικής αφετηρίας για να εγγραφεί με μεγαλύτερη ένταση την κανονιστική διαδρομή του μέσω της προσαρμογής του στα υπό ρύθμιση δεδομένα της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, φυσικά πάντοτε εντός των ακραίων ορίων τα οποία διαγράφει η γραμματική του διατύπωση και τα οποία εκτείνονται έως εκεί όπου επιτρέπει η κατά το δυνατόν ευρεία ερμηνεία του. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να περιγραφεί ευκρινώς το μέγεθος της ερμηνευτικής συνύπαρξης και των τριών κατά τα ως άνω ερμηνευτικών θραυσμάτων υπό την κυβιστική τεχνοτροπία, δίχως όμως και να αναιρείται εντελώς η, όποια, αυτοτέλεια καθενός προκειμένου να οδηγείται ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου στην αρμονική, δηλαδή κατ' ουσίαν

ισορροπημένη, διαμόρφωση της κατά περίπτωση νομικής υπαγωγής και, επέκεινα, του αντίστοιχου νομικού συλλογισμού του.

γ) Αυτή η, κυβιστικής λογικής, προσέγγιση του ερμηνευτικού θραύσματος της τελεολογικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου εμφανίζει και ένα πρόσθετο, κυριολεκτικώς κρίσιμο, πλεονέκτημα καθ' ό μέτρο συμβάλλει ουσιαδώς στην διαχρονική σύλληψη του σκοπού του Κανόνα Δικαίου με τρόπο ώστε να αποφεύγεται, κατά το δυνατόν, η παραμορφωτική αλλοίωσή του κυρίως εξαιτίας της αντίστοιχης παραμορφωτικής δυναμικής την οποία συχνά αναπτύσσει η εκάστοτε υπό ρύθμιση κοινωνικοοικονομική υποδομή. Συγκεκριμένα ο σκοπός του Κανόνα Δικαίου, από την ίδια την κανονιστική υπόσταση και υφή του, πρέπει να προσανατολίζεται πάντοτε προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης μίας μορφής δημόσιου συμφέροντος, το οποίο επιλέγει κατά περίπτωση ο νομοθέτης. Κανόνας Δικαίου, ο οποίος δεν εξυπηρετεί μία μορφή δημόσιου συμφέροντος ή εξυπηρετεί διαφορετικό δημόσιο συμφέρον από εκείνο που προσδιορίζει σε γενικές γραμμές κανονιστικώς το κρατικό όργανο που τον θεσπίζει, είναι κανονιστικώς ανενεργός κατ' εξοχήν ως αντισυνταγματικός, επειδή πάσχει κατάχρηση ή υπέρβαση εξουσίας, όπως προκύπτει εμμέσως πλην σαφώς και από την ρύθμιση του άρθρου 95 παρ.1 εδ. α' του Συντάγματος.

δ) Τα όσα προπαρατέθηκαν εμφανίζουν σήμερα τόσο μεγαλύτερη επικαιρότητα, όσο παρατηρείται μία προϊούσα αλλοίωση της θεσμικής φυσιογνωμίας του δημόσιου συμφέροντος ιδίως εκ του ότι η οικονομική πραγματικότητα και οι άνωθεν επιβεβλημένες προτεραιότητές της κυριαρχούν εμφανώς επί του θεσμικού -φθάνοντας στα όρια της «επικυριαρχίας» του «οικονομικού» επί του «θεσμικού»- πλήττοντας ευθέως την κλασική δομή αλλά και την δημοκρατική νομιμοποίηση του Κανόνα Δικαίου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της αναγνώρισης, ιδίως από την εποχή που ενέσκηψε η δεινή οικονομική κρίση στην Χώρα μας, ως δημόσιου συμφέροντος ακόμη και του δημοσιονομικού συμφέροντος του Κράτους, και μάλιστα με την σφραγίδα του ίδιου του Συμβουλίου της Επικρατείας σε Ολομέλεια (βλ. την απόφαση ΣτΕ 668/2012, πρβλ.

και Πρ. Παυλόπουλου, *"Το Δημόσιο Δίκαιο στον αστερισμό της οικονομικής κρίσης: Ο οικονομικός «Λαβύρινθος», ο νεοφιλελεύθερος «Μινώταυρος» και ο θεσμικός «Θησέας»*", τ.1, 2^η έκδ., Αθήνα, 2014, σελ. 275 επ.). Ειδικότερα το δημοσιονομικό συμφέρον, ήτοι η οικονομική ωφέλεια του Κράτους μέσω της συλλογής οικονομικών πόρων από διάφορες πηγές, από την νομική φύση του δεν συνιστά γνήσιο δημόσιο συμφέρον. Όπως αντιθέτως, αποκτά στοιχεία δημόσιου συμφέροντος στο μέτρο που μέρος των πόρων αυτών διατίθεται κατά νόμο για την εξυπηρέτηση ενός γνήσιου δημόσιου συμφέροντος, όπως τούτο εξειδικεύεται κατά περίπτωση σύμφωνα με τις κείμενες ad hoc κανονιστικές ρυθμίσεις. Εν τέλει δε η κατά τ' ανωτέρω, έμμεση πλην σαφής, μετάπτωση του δημόσιου συμφέροντος σε κοινό δημοσιονομικό συμφέρον είναι τόσο περισσότερο θεσμικώς διαβρωτική για την υπόσταση του Κανόνα Δικαίου όσο καθιστά, σε μεγάλο βαθμό, ανεξέλεγκτη, από πλευράς σεβασμού της Αρχής της Νομιμότητας, την δράση των αρμόδιων κρατικών οργάνων, επιφέροντας έτσι καίριο πλήγμα σε βασικά θεσμικά προτάγματα του Κράτους Δικαίου.

4. Ως προς την συστηματική ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου

Η σημασία της συστηματικής ερμηνείας στο πεδίο της ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου καταδεικνύεται από την ίδια την ιδιαιτερότητά της, η οποία την διαφοροποιεί, έως ένα βαθμό, από τις λοιπές τρεις προμνημονευόμενες μεθόδους ερμηνείας, με την επισήμανση βεβαίως ότι εν πάση περιπτώσει τούτο δεν καθιστά απαγορευτική την μεταξύ τους αναγκαία συνύπαρξη. Η ιδιαιτερότητα αυτή της συστηματικής ερμηνείας εντοπίζεται πρωτίστως στο ότι η συγκεκριμένη μέθοδος ερμηνείας δεν συμβάλλει τόσο στην σύλληψη του νοήματος του Κανόνα Δικαίου και στην δι' αυτού του τρόπου οριοθέτηση του κανονιστικού περιεχομένου του. Και τούτο διότι πρόκειται για μέθοδο ερμηνείας η οποία αποσκοπεί στην κατά το δυνατόν θωράκιση αφενός της ενότητας της Έννομης Τάξης στο εσωτερικό της και, αφετέρου, της ομαλότητας των κανονιστικών σχέσεων της με άλλες Έννομες Τάξεις. Και μάλιστα σε μία εποχή, κατά την οποία ουδεμία Έννομη Τάξη λειτουργεί αυτοτελώς και απομονωμένη αλλά, όπως αντιθέτως, αναπτύσσει ευθείες

και πολυσχιδείς σχέσεις πριν απ' όλα με την Διεθνή Έννομη Τάξη και, σε ό,τι αφορά τις Έννομες Τάξεις των Κρατών-Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την Ευρωπαϊκή Έννομη Τάξη.

α) Αναλύοντας υπ' αυτό το πρίσμα το ερμηνευτικό θραύσμα της συστηματικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου κατά την κυβιστική του διάσταση στον χώρο της Ελληνικής Έννομης Τάξης επισημαίνεται, αρχικώς, ότι η ως άνω ερμηνευτική μέθοδος υπηρετεί όχι τόσο την αποκάλυψη του νοήματός του και την οριοθέτηση του κανονιστικού του περιεχομένου, αλλά πολύ περισσότερο την ερμηνεία και εφαρμογή του κατά τις απαιτήσεις της ενότητας της Έννομης Τάξης από την μία πλευρά και της σύμφωνης με την ενότητα αυτή ασφάλειας δικαίου.

α1) Η μέσω μίας τέτοιας οπτικής γωνίας ερμηνεία του Κανόνα Δικαίου επιτρέπει την εφαρμογή του κατά την κανονιστική του αποστολή έτσι ώστε να αποφεύγονται οι εσωτερικές αντιφάσεις της Έννομης Τάξης μέσω της ερμηνείας του και της εφαρμογής του σε αρμονία με τις λοιπές ρυθμίσεις που την συνθέτουν, ιδίως δε με το Σύνταγμα.

α2) Κατά τούτο θωρακίζεται, δια της συστηματικής ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου, και ο σεβασμός της ιεραρχικής δομής της Έννομης Τάξης με επικεφαλής το Σύνταγμα, δοθέντος ότι κατά τους ορισμούς του δεν νοείται εφαρμογή επιμέρους νομικών ρυθμίσεων που έρχονται σε αντίθεση, ευθεία ή και έμμεση, με τον Θεμελιώδη Νόμο. Σε ό,τι δε αφορά το ειδικότερο ρυθμιστικό πεδίο του Συντάγματος πρέπει να αποσαφηνισθεί ότι η συστηματική ερμηνεία των επιμέρους διατάξεών του -εντός του οποίου δεν υφίσταται ιεραρχική τάξη και, άρα, δεν νοούνται αντισυνταγματικές διατάξεις του Συντάγματος- υπηρετεί την θωράκιση της κανονιστικής συνοχής του. Θωράκιση η οποία συνιστά θεμελιώδη προϋπόθεση και για την θωράκιση της συνοχής της όλης Έννομης Τάξης, όπως επεξηγήθηκε προηγουμένως.

β) Τέλος, αναφορικά με εκείνη την κυβιστική διάσταση της συστηματικής ερμηνείας η οποία αφορά τις σχέσεις της Ελληνικής Έννομης Τάξης με άλλες, πρέπει να σημειωθεί emphaticώς ότι μία τέτοια οπτική γωνία

καθιστά εφικτή την θεώρηση των κανόνων δικαίου που την συνθέτουν με τρόπο ο οποίος επιτρέπει να αποφεύγονται επικίνδυνες νομικές συγκρούσεις με τον εξωτερικό της περίγυρο. Κατ' ακρίβεια:

β1) Κατά πρώτο λόγο, δι' αυτής της διεξόδου της συστηματικής ερμηνείας η Ελληνική Έννομη Τάξη προφυλάσσεται από τις συγκρούσεις μεταξύ των ρυθμίσεών της και των ρυθμίσεων της Διεθνούς Έννομης Τάξης. Και κυρίως με τις ρυθμίσεις Διεθνών Συνθηκών και Συμβάσεων που δεσμεύουν, καθ' οποιονδήποτε τρόπο, και την Ελλάδα. Με τον ίδιο τρόπο διασφαλίζεται και η εφαρμογή των διατάξεων του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος, οι οποίες καθιερώνουν την υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου σε σχέση με τους υποδεέστερους, από πλευράς τυπικής ισχύος, του Συντάγματος κανόνες δικαίου της Ελληνικής Έννομης Τάξης.

β2) Και, κατά δεύτερο λόγο, δια της διεξόδου της συστηματικής ερμηνείας η Ελληνική Έννομη Τάξη προφυλάσσεται από τις πολύ πιο επώδυνες κανονιστικώς συγκρούσεις -καθ' ό μέτρο η Ελλάδα είναι πλήρες Κράτος-Μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης- μεταξύ των ρυθμίσεών της και των ρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Έννομης Τάξης, είτε πρόκειται για ρυθμίσεις του πρωτογενούς Ευρωπαϊκού Δικαίου είτε πρόκειται για ρυθμίσεις του παράγωγου Ευρωπαϊκού Δικαίου. Επίσης δε δια του αυτού τρόπου διασφαλίζεται η εφαρμογή εκείνων των διατάξεων του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος, οι οποίοι καθιερώνουν την υπεροχή του Ευρωπαϊκού Δικαίου έναντι των υποδεέστερων, από πλευράς τυπικής ισχύος, του Συντάγματος κανόνων δικαίου της Ελληνικής Έννομης Τάξης. Πρέπει δε εδώ να ληφθεί ιδιαιτέρως υπόψη ότι οι συνέπειες ενδεχόμενων συγκρούσεων μεταξύ των κανόνων δικαίου της Ελληνικής Έννομης Τάξης και των κανόνων δικαίου της Ευρωπαϊκής Έννομης Τάξης είναι πολύ πιο επώδυνες, όπως σημειώθηκε αμέσως προηγουμένως, από εκείνες των συγκρούσεων με τους κανόνες δικαίου της Διεθνούς Έννομης Τάξης, δοθέντος ότι ο κυρωτικός μηχανισμός του εν γένει ευρωπαϊκού δικαστικού συστήματος -με κορυφή το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής

Ένωσης- είναι πολύ πιο συμπαγής κανονιστικώς και, κατ' επέκταση, πολύ πιο αποτελεσματικός ως προς τις έννομες συνέπειες τις οποίες συνεπάγεται.

Β. Η συμβολή της αντιστικτικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου μέσω της αντίστοιχης αντιστικτικής προσέγγισης των μεθόδων ερμηνείας του

Η ανάλυση που προηγήθηκε ως προς τα δεδομένα και τις θετικές επιπτώσεις της κυβιστικής προσέγγισης του Κανόνα Δικαίου καταγράφει μία πρόσφορη εισαγωγή για αντίστοιχα δεδομένα και για τις αντίστοιχες θετικές επιπτώσεις της αντιστικτικής προσέγγισής του, πάντοτε δια της οδού της αντιστικτικής προσέγγισης των μεθόδων ερμηνείας του. Διότι, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στην συνέχεια, η προμνημονευόμενη αντιστικτική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου ως προς τα κανονιστικά χαρακτηριστικά του έρχεται να συμπληρώσει και να ολοκληρώσει την οιονεί ολιστική σύλληψη της ρυθμιστικής ιδιοσυστασίας του, καθ' όλη την διαδρομή της δημιουργίας του και της εφαρμογής του. Και τούτο επειδή αν η κυβιστική κατά τ' ανωτέρω προσέγγιση αποκαλύπτει, μέσω των διαφορετικών ερμηνευτικής υφής οπτικών γωνιών θεώρησής του, τα θραύσματα τα οποία προκύπτουν εντεύθεν, η αντιστικτική λογική επιτρέπει, από την πλευρά της, την βαθύτερη θεώρηση των θραυσμάτων τούτων με τρόπο ώστε να καθίσταται δυνατή η κανονιστική συνύπαρξη και συλλειτουργία τους προς την κατεύθυνση της επιτέλεσης της ρυθμιστικής αποστολής του Κανόνα Δικαίου. Επομένως δε έτσι ώστε να αποφεύγονται οι μη αρμονικές «*ταλαντώσεις*» των μεθόδων ερμηνείας του, σύμφωνα με τα όσα παρατέθηκαν προηγουμένως. Μία τέτοια συνύπαρξη και συλλειτουργία αποβαίνει εφικτή λόγω του ότι η κυβιστική προσέγγιση του Κανόνα Δικαίου αποκαλύπτει πως ναι μεν οι ερμηνευτικές μέθοδοι, δια των διαφορετικών οπτικών γωνιών ερμηνείας του, φέρνουν στο φως και τις διαφορετικές επιμέρους συνιστώσες του κανονιστικού αμαλγάματός του, πλην όμως δεν συντρέχει ιεραρχική σχέση μεταξύ τους. Με την έννοια ότι όσο και αν κάποιες από τις μεθόδους ερμηνείας εμφανίζονται περισσότερο λειτουργικές εν προκειμένω, ουδεμία εξ αυτών μπορεί να μονοπωλήσει την αυθεντική ανάδειξη του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου

αφού, όλως αντιθέτως, καθεμιά τους προσφέρει τον δικό της κανονιστικό οβολό για να δομηθεί η όλη ρυθμιστική δυναμική του. Ειδικότερα:

1. Υπενθυμίζεται ότι, όπως διασαφηνίσθηκε σε προηγούμενη ενότητα ευκρινώς, η αντίστιξη παρίσταται ως εκείνη η μουσική τεχνική η οποία συνίσταται στην παράλληλη και επάλληλη κίνηση δύο ή και περισσότερων μελωδικών γραμμών που καταλήγουν να συνυπάρχουν αρμονικώς.

α) Η κατά τα ως άνω κίνηση συντελείται έτσι ώστε καθεμιά από τις συνηχούσες μελωδικές γραμμές να διατηρεί, στον μέγιστο δυνατό βαθμό, την δική της μελωδική και ρυθμιστική αυτοτέλεια αλλά χωρίς να κυριαρχεί επί των άλλων ούτε, όμως, να κυριαρχείται από αυτές, εν όλω ή εν μέρει.

β) Με βάση δε την αντίστιξη στο μεγαλειώδες έργο του Johann Sebastian Bach, αυτή οργανώνεται πρωτίστως καθέτως, ήτοι συνηχητικώς, μιας και οι επάλληλες μελωδικές γραμμές κινούνται πάνω στις, οιονεί στημονικής υφής, ράγες ενός συγκεκριμένου αρμονικού σκελετού θεμελιωμένου στο τονικό σύστημα. Όμως αυτός ο σκελετός, ο οποίος λειτουργεί ως οδηγός, αφήνει ευρείας κλίμακας περιθώρια μουσικών ελευθεριών, τόσο μελωδικών όσο και ρυθμικών, κάτι το οποίο συνεπάγεται ότι δεν είναι *a priori* απαγορευτικός στην χρήση ακόμη και της διαφωνίας.

2. Πάνω σε αυτήν ακριβώς την αντιστικτική τεχνοτροπία εντός του πεδίου της Μουσικής είναι καθ' όλα, όπως πιστεύω, εφικτό να επιχειρηθεί μία αντίστοιχης τεχνοτροπίας εντός του πεδίου της Νομικής Επιστήμης θεώρηση της ιδιοσυστασίας του Κανόνα Δικαίου, κατ' εξοχήν ως προς την ανάγκη διασφάλισης, από την πλευρά του ερμηνευτή και του εφαρμοστή του μέσα στα όρια του οικείου νομικού συλλογισμού του, της αρμονικής συνύπαρξης των επιμέρους μεθόδων ερμηνείας του. Έτσι ώστε να αναδεικνύεται κάθε φορά, με τον πιο ενδεδειγμένο ρυθμιστικό τρόπο, η ενότητα της σύλληψης τουλάχιστον του πυρήνα του κανονιστικού του περιεχομένου. Εντός αυτού του πλαισίου αξιοποίησης της αντιστικτικής θεώρησης του Κανόνα Δικαίου παρατηρούνται, ενδεικτικώς, τα ακόλουθα:

α) Σύμφωνα με την λογική της κατά τ' ανωτέρω αντιστικτικής τεχνοτροπίας ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου οφείλει να συνειδητοποιεί ότι καθ' ό μέτρο, όπως επισημάνθηκε, δεν υφίσταται, από πλευράς σημασίας της συμβολής τους στην αποκάλυψη του κανονιστικού περιεχομένου του, ένα είδος ιεραρχίας μεταξύ των διαφορετικών μεθόδων ερμηνείας του, καθεμιά τους πρέπει να διατηρεί την δική της, κατά την νομική φύση της, αυτοτέλεια.

α1) Άρα ουδεμία εξ αυτών μπορεί να κυριαρχεί επί των λοιπών μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου, όπως επίσης, και συνεκδοχικώς, ουδεμία εξ αυτών μπορεί να κυριαρχείται από κάποια άλλη. Και ναι μεν, καθώς ήδη παρατηρήθηκε, ορισμένες εκ των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου -και κυρίως η τελεολογική ερμηνεία του- αναπτύσσουν μεγαλύτερη δυναμική ιδίως ως προς τον ρυθμιστικό προσανατολισμό που θέλησε να δώσει σε αυτόν εκείνος ο οποίος τον θέσπισε, όμως τούτο ουδόλως επιτρέπει στον ερμηνευτή και στον εφαρμοστή του να στηριχθεί αποκλειστικώς σε αυτές κατά την διαμόρφωση του νομικού συλλογισμού του. Όπως αντιθέτως, ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του Κανόνα Δικαίου οφείλει να εμπλουτίσει κάθε μέθοδο ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου με τις αντίστοιχες ερμηνευτικές φερτές ύλες των άλλων, φυσικά ανάλογα με την ερμηνευτική ιδιοσυστασία εκάστης.

α2) Μόνον υπ' αυτές τις προϋποθέσεις υιοθέτησης της αντιστικτικής τεχνοτροπίας θεώρησης του Κανόνα Δικαίου ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του μπορεί να παρακολουθήσει, σε κάθε στάδιο σύνθεσης του νομικού του συλλογισμού, την παράλληλη και επάλληλη κίνηση των επιμέρους μεθόδων ερμηνείας του. Έτσι ώστε να επιτύχει, στον μέγιστο βαθμό, τον στόχο της καθοριστικής σημασίας συνύπαρξης και συνοχής τους, ο οποίος καθιστά εφικτή την τελική σύνθεση του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου δίχως ουσιώδη κενά και, πρωτίστως, δίχως διαβρωτικές ρυθμιστικές αντιφάσεις.

β) Περαιτέρω:

β1) Η υπ' αυτή την νομική λογική αντιστικτική προσέγγιση των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου καθιστά ευχερέστερη και την κατανόηση του νομικού εκείνου φαινομένου σε αυτό το πεδίο, το οποίο αναλύεται στο ότι η κανονιστικώς ορθολογική ερμηνεία του προϋποθέτει πως οι ως άνω μέθοδοι πρέπει να κινούνται ερμηνευτικώς πάνω στις, σημειονικής υφής, ράγες του στοιχειώδους ρυθμιστικού σκελετού που προσδιορίζουν εξ αρχής εκείνες οι μέθοδοι ερμηνείας του, οι οποίες αποκαλύπτουν τις *ad hoc* αντίστοιχες ρυθμιστικές προθέσεις του δημιουργού του. Και τούτο για να θωρακίζεται αποτελεσματικώς η κατ' ουσίαν υπαρξιακή για την επιτέλεση της αποστολής του ενότητα του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου.

β2) Όμως, το κατά τα προεκτεθέντα πρόταγμα της συνοχής και της ενότητας του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου δεν απαγορεύει στον ερμηνευτή και στον εφαρμοστή του να εκδηλώνει, κατά την κρίση του, ιδιαίτερη προτίμηση για μία ή και περισσότερες εκ των μεθόδων ερμηνείας του, ιδίως όταν λόγω παρόδου μεγάλου χρόνου εφαρμογής του και, επέκεινα, λόγω των εντεύθεν μεγάλων μεταβολών των δεδομένων της κοινωνικοοικονομικής υποδομής του πρέπει να συνεχίζεται απρόσκοπτα η ρυθμιστική προσαρμογή του, έτσι ώστε να μην περιθωριοποιείται ή και να μην αποδυναμώνεται πλήρως κανονιστικώς. Σημειωτέον, βεβαίως, ότι μία τέτοια ελευθεριότητα ως προς την χρήση των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου εκ μέρους του ερμηνευτή και του εφαρμοστή του δεν πρέπει να υπερβαίνει τα ακραία όρια τα οποία διαγράφει ο ως άνω ερμηνευτικός σκελετός. Διότι υπό διαφορετική εκδοχή αυτή η ερμηνευτική ελευθεριότητα από ευεργετική για την ενίσχυση της συνοχής και της ενότητας του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου καταλήγει σε μεθοδολογικώς ανεπίτρεπτη αυθαιρεσία, η οποία οδηγεί και στην εν μέρει ή εν όλω εξίσου ανεπίτρεπτη υποκατάσταση του ερμηνευτή του στα έργα του κρατικού οργάνου που τον θέσπισε.

Επίλογος

Συμπυκνώνοντας τα συμπεράσματα των σκέψεων οι οποίες προηγήθηκαν συνάγεται ευχερώς ότι η έρευνα της ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου -και κατ' ακρίβεια η έρευνα των μεθόδων ερμηνείας του- υπό το φως της ζωγραφικής προέλευσης κυβιστικής τεχνοτροπίας από την μία πλευρά και της μουσικής προέλευσης αντιστικτικής τεχνοτροπίας από την άλλη, μπορεί να συνεισφέρει πολλά στην κατανόηση και στην αξιοποίηση της κανονιστικής του ιδιοσυστασίας και της ρυθμιστικής του εμβέλειας, δίχως όμως τούτο να σημαίνει ότι μία τέτοια ιδιάζουσα ερμηνευτική προσέγγιση οδηγεί στην περιθωριοποίηση των σχεδόν αναντικατάστατων κλασικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων.

A. Κατά τούτο η προμνημονευόμενη κυβιστική και αντιστικτική προσέγγιση απλώς και μόνο συμπληρώνουν τα νομικά εργαλεία αυτών των κλασικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων, προσθέτοντας την δική τους συμβολή στον πρωταρχικό ερμηνευτικό στόχο της κανονιστικώς πρόσφορης ενεργοποίησης του ρυθμιστικού μηχανισμού του Κανόνα Δικαίου. Ήτοι, κατά βάση, στον στόχο της περαιτέρω θωράκισης της συνοχής και, κατά νομική λογική ακολουθία, της ενότητας του κανονιστικού περιεχομένου του Κανόνα Δικαίου, ώστε αυτός να επιτελεί σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση την ρυθμιστική αποστολή του κατά τον θεσμικό κανονιστικό προορισμό του. Με άλλες λέξεις -και καθεμιά από την δική της σκοπιά- η κυβιστική και η αντιστικτική προσέγγιση των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου επιτρέπουν αφενός την σύλληψη του κανονιστικού περιεχομένου του από διαφορετικές οπτικές γωνίες και σε διαφορετικούς χρόνους σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητές τους, έτσι ώστε να φωτίζεται τελικώς κάθε κανονιστική πτυχή του στην ιστορική διαδρομή της εφαρμογής της. Και, αφετέρου, την σύνθεση των προκύπτοντων ερμηνευτικών συμπερασμάτων για την διαμόρφωση του κατά περίπτωση νομικού συλλογισμού, εκ μέρους του ερμηνευτή και του εφαρμοστή του Κανόνα Δικαίου, με τρόπο ώστε να διασφαλίζεται, όσο τούτο είναι νομικώς εφικτό, η συνοχή και η ενότητα του κανονιστικού περιεχομένου του. Όπως είναι προφανές, μία τέτοια έκβαση της όλης διαδικασίας ερμηνείας και εφαρμογής του Κανόνα Δικαίου αποβαίνει πολλαπλώς επωφελής για την επαρκή αξιοποίηση της κανονιστικής του υπόστασης και της συνακόλουθης ρυθμιστικής του εμβέλειας. Και ιδίως

επωφελής για την ενίσχυση της κανονιστικής του δυναμικής, με όλες τις αντιστοίχως επωφελείς συνέπειες ως προς τον σεβασμό βασικών αρχών της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας. Μία εκ των οποίων, και σαφώς πρωτεύουσα, είναι, δίχως αμφιβολία, και η ρύθμιση των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων εντός του κάθε κρατικού συνόλου μέσω κανόνων δικαίου που διαθέτουν την απαραίτητη για την εκπλήρωση της αποστολής τους ρυθμιστική ισχύ και δημοκρατική νομιμοποίηση. Τα κατά τ' ανωτέρω κανονιστικά πλεονεκτήματα της κυβιστικής και της αντιστικτικής προσέγγισης των μεθόδων ερμηνείας του Κανόνα Δικαίου αποκτούν τόσο μεγαλύτερη σημασία στην εποχή μας για την υπεράσπιση της θεσμικής και της εν γένει πολιτικής οργάνωσης και λειτουργίας της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας -και, επομένως, για την υπεράσπιση των δύο θεμελιωδών θεσμικών και πολιτικών αντηρίδων της, της Διάκρισης των Εξουσιών και του Κράτους Δικαίου- όσο είναι κοινώς αποδεκτό στο πεδίο της Νομικής Επιστήμης, και όχι μόνο, ότι οι κανόνες δικαίου με τ' ανωτέρω δημοκρατικά χαρακτηριστικά χάνουν σταδιακά, και δη με γεωμετρική πρόοδο, την κανονιστική και ρυθμιστική ικμάδα τους.

Β. Δύο, αδιαμφισβήτητα, σύγχρονα φαινόμενα αρκούν για να τεκμηριώσουν του λόγου το ασφαλές: Πρώτον, και μάλιστα σε παγκόσμια κλίμακα αλλά και πολλαπλώς -ήτοι τόσο στο πεδίο των κρατικών έννομων τάξεων όσο και στο πεδίο της Διεθνούς Έννομης Τάξης καθώς και, σε μεγάλο μάλιστα βαθμό, στο πεδίο της Ευρωπαϊκής Έννομης Τάξης- ο κατά κάποιο τρόπο παλαιόφατος δημοκρατικής προέλευσης Κανόνας Δικαίου με την ισχυρή ρυθμιστική δυναμική του υποκαθίσταται, άκρως ανησυχητικώς, από κανόνες που ανταποκρίνονται και υπακούουν στο πρότυπο του *soft law*. Δηλαδή από κανόνες ήπιας ισχύος και αντίστοιχης, προδήλως αδύναμης, κανονιστικής και ρυθμιστικής δυναμικής. Επιπλέον, αυτοί οι κανόνες ήπιας νομικής ισχύος εκ φύσεως δεν κατοχυρώνονται κατά την διαδικασία εφαρμογής τους από τους παραδοσιακούς κυρωτικούς μηχανισμούς, οι οποίοι συνθέτουν τον κυρίαρχο θεσμικό πυλώνα του Κράτους Δικαίου. Το παράδειγμα του Διεθνούς Δικαίου, με σημείο αναφοράς το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας του ΟΗΕ (UNCLOS) -κατά την Σύμβαση του Montego Bay του 1982- είναι άκρως ενδεικτικό αλλά και αποκαλυπτικό προς αυτή την κατεύθυνση. Δεύτερον, υπό το κυκλώπειο βάρος

της ασυγκράτητης δυναμικής της Οικονομικής Παγκοσμιοποίησης και της επακόλουθης «επικυριαρχίας» του «οικονομικού» επί του «θεσμικού» σε κάθε έννομη τάξη, κρατική ή μη -και, φυσικά, στην Διεθνή Έννομη Τάξη αλλά και στην Έννομη Τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης- εισχωρούν πλέον ανεξέλεγκτα «κανόνες δικαίου» με τεράστια κανονιστική επιρροή, και μάλιστα σε βαθμό ώστε να κρίνουν την ίδια την οικονομική σταθερότητα και προοπτική Κρατών καθώς και Διεθνών Οργανισμών και Ενώσεων. «Κανόνες δικαίου» οι οποίοι, επιπροσθέτως, προέρχονται από εν πολλοίς ανώνυμους και προδήλως αδιαφανείς «θεσμικούς» φορείς και στερούνται παντελώς δημοκρατικής νομιμοποίησης, οιασδήποτε μορφής. Αναφέρονται, εν είδει παραδείγματος, οι κανόνες λειτουργίας, παγκοσμίως, των περιβόητων «Οίκων Αξιολόγησης», οι εκθέσεις των οποίων είναι σε θέση να προκαλέσουν συγκλονιστικές αναταράξεις πολύ πέραν των κατ' ιδίαν κρατικών συνόρων, ακόμη δε και με παγκόσμιες διαστάσεις. Αυτή η εξέλιξη δικαιώνει, στον μέγιστο βαθμό, τις προφητικές σκέψεις του Παναγιώτη Κονδύλη («Από τον 20ό στον 21ο αιώνα: Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2000) για την σκοτεινή μετάλλαξη της φιλελεύθερης Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας μετά την «φιλισταϊκή» ευφορία που καλλιέργησε στην Δύση η παταγώδης κατάρρευση του κομμουνιστικού προπυργίου της ΕΣΣΔ περί τα τέλη του 20^{ου} αιώνα: Η Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία όχι μόνο δεν εξελίχθηκε κατά το προδιαγεγραμμένο πρότυπο του θεωρητικού φιλελευθερισμού, αλλά διαβρωμένη και εξασθενημένη από τον επιθετικό οικονομικό «ιό» του ακραίου νεοφιλελευθερισμού αφήνει πια ανεξέλεγκτες τις κάθε μορφής πανίσχυρες εξουσίες -με επικεφαλής εκείνες του παγκοσμιοποιημένου χρηματοπιστωτικού συστήματος- να διαμορφώνουν τους «κανόνες του παιχνιδιού» όχι για να θωρακίσουν τα Θεμελιώδη Δικαιώματα του Ανθρώπου και να εμπεδώσουν την Ελεύθερη Οικονομία της Αγοράς υπό συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού, αλλά για να εκφράσουν και, τελικώς, να νομιμοποιήσουν την διαρκώς εντεινόμενη ισχύ τους χωρίς φραγμούς και ιδίως χωρίς οιασδήποτε μορφής κυρώσεις. Καταλήγω αναδεικνύοντας ένα εξαιρετικά απογοητευτικό -και εκ τούτου δυστοπικό και δυσοίωνο- σύμπτωμα της εποχής μας, το οποίο εκδηλώνεται εκ του ότι μία τέτοια παρακμιακή πορεία του Κανόνα Δικαίου, του Κράτους Δικαίου και της Αντιπροσωπευτικής Δημοκρατίας αντιμετωπίζεται άκρως παθητικώς ακόμη και

στο πεδίο της Νομικής Επιστήμης, αγγίζοντας τα όρια ενός πρωτόγνωρου αρνητικού θεσμικού μιθριδατισμού. Υπό ορισμένες προϋποθέσεις, και τηρουμένων των στοιχειωδών ιστορικών αναλογιών, ένας τέτοιος μιθριδατισμός παραπέμπει, σχεδόν ευθέως, στην μακαριότητα των πολιτικών που επικράτησε στην Γηραιά Ήπειρό μας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Περίοδο, κατά την οποία η θλιβερή ραστώνη κυρίως της Πολιτικής Κοινωνίας -αλλά και σε μη ευκαταφρόνητο βαθμό της Κοινωνίας των Πολιτών- κατέληξε και στις τερατογενέσεις που οδήγησαν την Αντιπροσωπευτική Δημοκρατία και τους θεσμούς της στο δικό τους ναζιστικής βαρβαρότητας «κρεματόριο».

* Οι σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές είναι εντελώς σποραδικές και σε πολύ γενικό πλαίσιο. Βλ., ενδεικτικώς, ιδίως για την πολυπρισματική θεσμική υπόσταση του Κανόνα Δικαίου Πρ.Παυλόπουλου, «*Αριστοτέλης, Δικαιοσύνη και Τεχνητή Νοημοσύνη*» (ελληνικά, αγγλικά), εκδ.Ευρασία, Αθήνα, 2025 και του ίδιου, «*La Règle de Droit face aux Défis de la Technologie*», *Revue de Droit Public et de la Science Politique en France et à l' Etranger*, 2021, n° 3. Πρβλ. και ορισμένες, πολύ συγκεκριμένες, παρατηρήσεις του Π.Λαζαράτου in «*Αναλογίες μεταξύ μουσικής και δικαίου*», *ΔιΔικ*, 2007, τ.1 και του ίδιου, «*Σπουδή για τη σκεπτική νομική ερμηνεία*», *ΕφημΔΔ*, 2023, τ.5, υποσ.15.

Δημοσιεύθηκε στον νομικό ιστότοπο <https://www.constitutionalism.gr>, 11/08/2026